

Marek Jodkowski

Geneza i powstanie katolickiej placówki duszpasterskiej w Suszu

---

Studia Warmińskie 50, 251-262

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Marek Jodkowski
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Geneza i powstanie katolickiej placówki duszpasterskiej w Suszu

Słowa kluczowe: diecezja chełmińska, finansowanie placówek kościelnych, Kościół katolicki w diasporze, Niemcy w XIX wieku, Prusy.

Key words: diocese of Culm, funding of a parish, catholic Church in diaspora, Germany in the 19th century, Prussia.

Schlüsselworte: Diözese Chelmno/Kulm, Finanzierung von kirchlichen Einrichtungen, katholische Kirche in der Diaspora, Deutschland im 19. Jahrhundert, Preußen.

1. Zagadnienia wstępne

Zmiana granic katolickich diecezji w Prusach, będąca pokłosiem bulli Piusa VII *De salute animarum*, ogłoszonej w 1821 r., przyniosła wymierne korzyści ludności katolickiej żyjącej w diasporze, która wcześniej była pozbawiona odpowiedniej opieki duszpasterskiej. Zmiany społeczno-polityczne po Wiośnie Ludów umożliwiły ponadto samodzielną organizację Kościoła katolickiego. Dzięki oktrojowanej konstytucji z 31 stycznia 1850 r. rządcy lokalnych Kościołów ustanawiali nowe placówki duszpasterskie na obszarach państwa pruskiego o zdecydowanej dominacji konfesji ewangelickiej¹. Jedną z nich była katolicka stacja misyjna w Suszu, która nie doczekała się jeszcze pełnej monografii. Dotychczasowe publikacje w języku niemieckim, zwłaszcza Karla Josefa Kaufmanna², czy polskim

Adres/Adresse/Anschrift: ks. dr Marek Jodkowski, Katedra Historii Kościoła i Dziedzictwa Kulturowego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn, ksmarekj@wp.pl

¹ *Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny*, Pelplin 1928, s. 18; A. Kopiczko, *Duchowieństwo katolickie diecezji warmińskiej w latach 1821–1945*, cz. 1: *Studium prozopograficzne*, Olsztyn 2004, s. 15–19; R. Traba, *Kościół rzymskokatolicki*, w: S. Salmonowicz (red.), *Historia Pomorza*, t. 4, (1850–1918), cz. 2: *Polityka i kultura*, Toruń 2002, s. 473–474.

² K.J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Rosenberg in Westpreußen*, Rosenberg 1937.

– praca zbiorowa pod redakcją Janusza Cygańskiego³, nie wyczerpują opisu złożonych procesów dotyczących genezy i powstania katolickiej placówki duszpasterskiej w dziewiętnastowiecznym Suszu. Wydaje się zatem zasadne uzupełnienie tych informacji poprzez analizę dokumentów zgromadzonych w Bonifatiuswerk w Paderborn, które były częścią archiwum zarządu generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego. Nieocenionym źródłem wiedzy pozostają także dziewiętnastowieczne notatki prasowe.

2. Rys historyczny

W 1831 r. utworzono w Suszu garnizon wojskowy, którego część stanowili żołnierze wyznania katolickiego. Z myślą o nich już od 1832 r. (dwa razy w roku) proboszcz z Dzierzgonia odprawiał nabożeństwa w suskiej świątyni ewangelickiej. Dzięki decyzji władz państwowych msze św. od 1856 r. sprawowano w tej miejscowości już cztery razy w roku, w prywatnym domu. Brali w nich udział nie tylko żołnierze, lecz również ludność cywilna z Susza i okolic. Władze diecezji chełmińskiej w liście z 13 października 1860 r., adresowanym do iławskiego proboszcza, uwypukliły potrzebę budowy kościoła filialnego w Suszu. Na przeszkodzie stał jednak skromny kapitał budowlany oraz ograniczone możliwości finansowe ze strony miejscowych katolików. Warto zaznaczyć, że w następnym roku wynajęto pokój na cele katolickiego kultu, zaś mszą św. celebrowaną 15 maja 1861 r. zainicjowano comiesięczną posługę duszpasterza, który dojeżdżał do Susza z Iławy⁴.

Ze względu na wzrastającą liczbę wiernych energicznie poszukiwano właściwego rozwiązania dotyczącego kwestii lokalowej. Proboszcz iławski – ks. Michael Czapiewski – pisał 20 maja 1867 r. do władz diecezjalnych w Pelplinie, że wynajęte pomieszczenie na cele liturgiczne w drugi dzień świąt wielkanocnych było przepełnione. We mszy św. uczestniczyło wówczas 60 wiernych z Susza i okolic. W związku z tym zrodziła się konieczność kupna domu misyjnego. Niebawem nadarzyła się okazja nabycia wolnostojącego, murowanego budynku w dobrym

³ J. Cygański (red.), *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, Olsztyn 2006.

⁴ *Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofssitze in Pelplin 1904*, Pelplin 1904, s. 264; W. Barczewski, *Nowe kościoły katolickie na Mazurach*, Olsztyn 1925, s. 99; K.J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Rosenberg in Westpreußen*, s. 224; S. Szczepański, *Spółczesność Susza na przestrzeni dziejów*, w: *Susz. Z dziejów miasta i okolic*, s. 133; *Rocznik Diecezji Warmińskiej 1985*, Olsztyn 1985, s. 480; P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, Braunsberg 1927, s. 121; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, Olsztyn 2000, s. 44. Zob. także Pielgrzym 47 (1870), s. 375; J. Wiśniewski, *Kościoły i kaplice na terenie byłej diecezji pomezańskiej 1243–1821 (1992)*, Elbląg 1999, s. 407.

stanie technicznym, pokrytego dachówką, o lokalnym numerze ewidencyjnym 233. Od strony wschodniej mieściły się w nim trzy pokoje. Dzięki usunięciu ścian działowych istniała możliwość urządzenia w tym miejscu oratorium. Z kolei od strony zachodniej znajdowało się mieszkanie z dwoma pokojami, kuchnią i spiżarnią. Jego wynajem przyniósłby dochód o wartości 40 talarów rocznie. Ponadto na górze było usytuowane pomieszczenie, które miało służyć duchownemu dojeżdżającemu do Susza z posługą sakramentalną⁵.

Wspomniany budynek zakupiono w tym samym roku za 1500 talarów⁶. Urządzono w nim mieszkanie dla duszpasterza, a także tymczasową salę lekcyjną oraz kaplicę. Na terenie posesji znajdowała się ponadto stajnia oraz niewielki ogród. Koszty pozyskania nieruchomości pokrył diecezjalny komitet Stowarzyszenia świętych Bonifacego i Wojciecha w Pelplinie⁷, który również opłacił koszty prac remontowych o wartości 250 talarów, przeprowadzonych w domu parafialnym⁸. Poświęcenie kaplicy odbyło się 29 września 1867 r.⁹ Na początku 1868 r. organmistrz Johann Rohn z Ornety zainstalował w niej małe organy¹⁰. Nieco później (prawdopodobnie w 1871 r.), dzięki pomocy dobroczyńców wzniesiono dzwonnice, w której umieszczono dwa małe dzwony za 143 talary¹¹. Dzięki deklaracji ze strony Stowarzyszenia św. Bonifacego w Dorsten, które zobowiązało się przekazywać na rzecz uposażenia suskiego księdza 300 talarów rocznie przez 10 lat¹², ustanowiono 20 czerwca 1870 r. kuratusa w tej miejscowości – ks. Franza Alberta Lopera. Zamieszkał on we wspomnianej placówce misyjnej 1 lipca 1870 r.¹³

⁵ Archiwum Zarządu Generalnego Stowarzyszenia św. Bonifacego w Paderborn (dalej: Arch. Paderborn), Teczka: Rosenberg (20.07.1867); K.J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Rosenberg in Westpreußen*, s. 225.

⁶ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg, Beantwortung der vom General-Vorstand des Bonifatius-Vereins gestellten Fragen in Betreff der Verhältnisse und Bedürfnisse in der Mission Rosenberg (=Saalfeld); K.J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Rosenberg in Westpreußen*, s. 225.

⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg (20.01.1870), (12.01.1877). Por. P. Romahn, *Die Diaspora der Diözese Ermland*, s. 121.

⁸ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg, Beantwortung der vom General-Vorstand des Bonifatius-Vereins gestellten Fragen in Betreff der Verhältnisse und Bedürfnisse in der Mission Rosenberg (=Saalfeld).

⁹ J. Wiśniewski, *Kościół i kaplice na terenie byłej diecezji pomezkańskiej 1243–1821 (1992)*, s. 407; A. Rzempoluch, *Parafialny kościół św. Rozalii. Wybrane zagadnienia*, w: *Susz – z dziejów miasta i okolic*, s. 104; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, s. 44. Zob. także K.J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Rosenberg in Westpreußen*, s. 226.

¹⁰ Ibidem, s. 225.

¹¹ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg, Beantwortung der vom General-Vorstand des Bonifatius-Vereins gestellten Fragen in Betreff der Verhältnisse und Bedürfnisse in der Mission Rosenberg (=Saalfeld).

¹² Ibidem, (6.03.1870).

¹³ Ibidem, (3.05.1870), (7.07.1870); *Schematismus des Bistums Culm mit dem Bischofssitze in Pelplin 1904*, s. 264; H. Mross, *Słownik biograficzny kapłanów diecezji chełmińskiej wyświęconych w latach 1821–1920*, Pelplin 1995, s. 176–177; W. Zawadzki, *Duchowieństwo katolickie z terenu obecnej diecezji elbląskiej w latach 1821–1945*, s. 44.

Na początku 1872 r. powierzono jego opiece wiernych z Zalewa¹⁴, gdzie cztery razy w roku sprawowano nabożeństwa w domu katolickiego szklarza. Diecezjalny komitet Stowarzyszenia świętych Bonifacego i Wojciecha pokrywał koszty związane z dojazdem duszpasterza oraz organisty do wspomnianej miejscowości, przekazując 120 marek rocznie (ze względu na zły stan dróg pobyt w Zalewie wiązał się przeważnie z noclegiem). Za udostępnienie mieszkania wypłacano szklarzowi z tego samego źródła 30 marek¹⁵.

W 1873 r. kuratus F. Loeper zwrócił się z prośbą do ministra sprawiedliwości o rekompensatę za posługę duszpasterską wśród katolickich więźniów. Ze względu jednak na małą liczbę osób przebywających w areszcie decyzją z 19 listopada 1873 r. oddalono wniosek. Fiaskiem zakończyły się również negocjacje z władzami wojskowymi w kwestii opłat za korzystanie z kaplicy przez stacjonujących w tej miejscowości ułanów¹⁶. 13 kwietnia 1874 r. założono w Suszu Bractwo Wstrzemięźliwości. Warto dodać, że miejscowe Stowarzyszenie świętych Bonifacego i Wojciecha liczyło wówczas 16 członków¹⁷.

Władze diecezjalne w latach siedemdziesiątych XIX w. zabiegały o zmianę statusu prawnego suskiej placówki misyjnej. W 1875 r. otrzymano odpowiedź odmowną ze strony władz państwowych dotyczącą przyznania omawianej wspólnotie katolickiej praw parafialnych. Należy nadmienić, że odpowiedni wniosek został złożony już w połowie 1872 r. Ze względu na nieunormowaną sytuację prawną postanowiono zrezygnować tymczasowo z planów budowy własnego kościoła¹⁸.

23 marca 1877 r. suską wspólnotę katolicką oddano opiece św. Rozalii, którą – zdaniem kuratusa F. Loepera – czczono w tym miejscu już przed wprowadzeniem reformacji. Święto patronalne celebrowano w niedzielę po 4 października. Poza tym ołtarzowi św. Rozalii nadano rangę ołtarza uprzywilejowanego (*altare privilegiatum*). W ramach wdzięczności za te prerogatywy, uroczyste obchodzono jubileusz 50-lecia sakry biskupiej papieża Piusa IX. Z Susza i Zalewa wyruszyła wówczas procesja do Jerzwałdu, w której wzięło udział ok. 100 osób¹⁹.

Warto podkreślić, że od czasu erygowania suskiej placówki misyjnej jej budynki stały się przedmiotem troski miejscowej wspólnoty. W 1874 r. przeprowadzono drenaż domu parafialnego, ponieważ w piwnicy zbierały się wody gruntowe. Należy nadmienić, że w okresie między Nowym Rokiem a Wielkanocą

¹⁴ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg (4.01.1873).

¹⁵ Ibidem, (12.01.1877).

¹⁶ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1874.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1875. Zob. także K.J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Rosenberg in Westpreußen*, s. 225.

¹⁹ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg, Ergebnister Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1877.

każdego dnia przez 1–3 godzin wylewano napływającą wodę²⁰. W 1878 r. ponownie dom parafialny poddano gruntowanym pracom remontowo-budowlanym za ok. 200 marek²¹. Niestety, skutki kulturkampfu z roku na rok coraz bardziej dawały się we znaki miejscowej placówce duszpasterskiej. Z tego powodu odczuwano m.in. ciężar wyższych podatków komunalnych nałożonych na wspomniany dom parafialny. Warto dodać, że nieustannie przekładano ponadto zamiar budowy kościoła²².

3. Katolicka placówka edukacyjna

Prywatną szkołę katolicką w Suszu erygowano 13 kwietnia 1871 r.²³ dzięki finansowemu wsparciu Stowarzyszenia św. Bonifacego w Dorsten²⁴, chociaż decyzję normującą jej działalność wydał biskup chełmiński już w lipcu 1870 r.²⁵ Początkowo uczyło się w niej 15 dzieci²⁶. W semestrze zimowym 1871/1872 r. na zajęcia szkolne uczęszczało 24 dzieci²⁷. Pod koniec 1872 r. liczba uczniów wzrosła do 26, a tym samym wielkość pomieszczenia lekcyjnego przestała odpowiadać zapotrzebowaniom miejscowej wspólnoty katolickiej. Pod koniec roku szkolnego, czyli na Wielkanoc, przeprowadzono egzamin umiejętności, którego wyniki były zadowolające²⁸. W trakcie roku szkolnego 1874 w prywatnej szkole katolickiej uczyło się już 30 dzieci. Pod koniec roku na zajęcia uczęszczało jedynie 24 uczniów, ponieważ 2 dzieci po dopuszczeniu do przyjęcia sakramentów świętych zwolniono z zajęć szkolnych, kolejne 2 osoby zmieniły miejsce zamieszkania, a 2 innych dzieci po śmierci katolickich ojców zostało posłanych przez ewangelickie matki do protestanckich szkół. W omawianym okresie odbyły się we wspomnianej placówce oświatowej dwie wizytacje: jedną przeprowadził 10 lutego 1874 r. radca szkolny – dr Schulz, natomiast drugą, 18 kwietnia 1874 r. – powiatowy inspektor szkolny Rehbronn. Obaj wizytatorzy wyrazili zadowolenie z działalności szkoły katolickiej. Nauczyciel Ziółkowski po trzyletniej pracy opuścił 1 października wspomnianego roku Susz i przeprowadził się do Złotowa, gdzie otrzymał

²⁰ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1874.

²¹ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1878.

²² Ibidem.

²³ Ibidem, (19.04.1871), (12.01.1877).

²⁴ Ibidem, (1.01.1871).

²⁵ Ibidem, (7.07.1870).

²⁶ Ibidem, (12.01.1877). W Pielgrzymie 17 (1871), s. 134 odnotowano, że liczba uczniów w początkowym okresie działalności szkoły wyniosła 19.

²⁷ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg, Beantwortung der vom General-Vorstand des Bonifatius-Vereins gestellten Fragen in Betreff der Verhältnisse und Bedürfnisse in der Mission Rosenberg (=Saalfeld).

²⁸ Ibidem, (4.01.1873).

propozycję wyższego wynagrodzenia. Jego następcą został August Kollodzinski spod Malborka, którego siostra prowadziła w listopadzie i grudniu 1874 r. zajęcia z prac ręcznych. Warto wspomnieć, że trzyletnie dotowanie pensji nauczyciela w wysokości 100 talarów (rocznie) przez kolońskie Stowarzyszenie św. Bonifacego miało się zakończyć wraz z początkiem 1875 r. W związku z tym kuratus Franz Loeper zwrócił się z prośbą do wspomnianego stowarzyszenia o dalszą pomoc finansową. Należy nadmienić, że księża z dekanatu lubawskiego przekazali w omawianym okresie 85 talarów na rzecz suskiej szkoły katolickiej²⁹.

W 1875 r. po odejściu 4 dzieci, które przystąpiły do pierwszej komunii św., w zajęciach szkoły katolickiej uczestniczyły jedynie 22 osoby. Spośród nich 10 zostało dopuszczonych do spowiedzi św. Po raz trzeci uzyskano także donację ze strony duchowieństwa dekanatu lubawskiego o wartości 255 marek na dopłatę do pensji nauczyciela. Niestety, powyższą darowiznę przekazano po raz ostatni. Dobiegał końca ponadto okres dotowania opisywanej placówki oświatowej z fundacji Seppelera (Seppeler'schen Stiftung), z której przekazywano rocznie 75 marek. Na szczęście otrzymywano jeszcze przychody z oprocentowanego funduszu na rzecz uposażenia katolickiego nauczyciela w Suszu (Lehrerdotationsfond)³⁰.

W 1877 r. w zajęciach szkolnych brało udział 24 dzieci, z których 2 zwolniono po przyjęciu pierwszej komunii św., jedna zmieniła miejsce zamieszkania, a 2 ze względu na śmierć katolickich ojców zostało posłanych przez ewangelickie matki do innych szkół. Wizytacja szkolna, przeprowadzona przez powiatowego inspektora szkolnego – Bajohra – miała miejsce 29 maja. Warto zaznaczyć, że miała ona dobry wydźwięk. Po otrzymaniu przez dotychczasowego nauczyciela Waltera posady w szkole wielowyznaniowej w Wejherowie zatrudniono w połowie października nowego – o nazwisku Karau. Był to już piąty nauczyciel w ciągu zaledwie 7 lat³¹. Rok później liczba katolickich uczniów spadła z 18 na 13, ponieważ 2 rodziny wyprowadziły się z terenu suskiej placówki duszpasterskiej. Przeprowadzono wówczas dwie wizytacje: 6 kwietnia i 12 grudnia³².

4. Ludność katolicka

W 1834 r. liczba katolickich mieszkańców Susza wynosiła 46, natomiast w 1861 r. – 58³³. W 1870 r., a zatem w roku erygowania suskiej stacji misyjnej mieszkało na jej obszarze ok. 230 katolików (z czego 70 w Suszu, ok. 120 w jego

²⁹ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1874.

³⁰ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1875.

³¹ Ibidem, Ergebenster Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1877.

³² Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1878.

³³ K.J. Kaufmann, *Geschichte der Stadt Rosenberg in Westpreußen*, s. 224.

okolicach i 40 żołnierzy)³⁴. W 1872 r. zgodnie ze spisem ludności w analizowanej miejscowości mieszkało 123 katolików, w tym 45 żołnierzy³⁵. Liczba ludności w 1874 r., zgodnie z obliczeniami szacowanymi na podstawie kartek do spowiedzi św. wielkanocnej, wyniosła 262 (w tym 87 z Susza, 140 z okolic oraz 35 żołnierzy)³⁶. Rok później na podstawie podobnych obliczeń odnotowano spadek liczby katolików do 255 (w tym 87 z Susza, ok. 124 z okolicznych miejscowości oraz 44 żołnierzy). Powyższa dysproporcja wynikała z trudności obliczenia rzeczywistej liczby wiernych mieszkających poza Suszem. Kuratus Franz Loeper narzekał, że część wiejskiej ludności była katolicka jedynie w aspekcie formalnym oraz unikała jakiegokolwiek kontroli ze strony swojego duszpasterza. Stosunek tej ludności do udziału w nabożeństwach i praktykach religijnych charakteryzowała obojętność, nawet w obliczu obchodów roku jubileuszowego. Napomnienia miejscowego kuratusa nie przynosiły pożądanych efektów. Jego zdaniem przyczyną tego zjawiska była struktura ludnościowa opisywanych terenów. Na obszarze o dominacji protestanckiej dochodziło częściej do przykrych konfliktów na tle religijnym (unliebsame Begegnung). Warto także pamiętać, że wprowadzano wówczas bolesne dla katolików założenia kulturkampf. Ponadto informacje dotyczące stacji misyjnej w Suszu nie docierały do wszystkich wiernych. A na dodatek obowiązki względem pracodawców uniemożliwiały ludności wiejskiej skrupulatne wypełnianie religijnych powinności. Latem i jesienią 1875 r. w nabożeństwach brali udział także liczni robotnicy zatrudnieni przy budowie linii kolejowej. W większości stanowili oni ludność polskojęzyczną³⁷. W 1876 r. do suskiej placówki duszpasterskiej należało ok. 282 katolików (w tym ok. 100 z Susza, ok. 140 z jego okolic i 42 żołnierzy)³⁸, zaś rok później – 283 (w tym 109 z Susza, 130 z jego okolic i 44 żołnierzy)³⁹. Na podstawie kartek do spowiedzi św. wielkanocnej z 1878 r. wynikało, że liczba katolików wzrosła do 256⁴⁰.

5. Wybrane aspekty duszpasterskie

W pierwszym roku działalności stacji misyjnej w Suszu odnotowano 4 chrzty i 5 pogrzebów. Nie zawarto w tym czasie żadnego katolickiego ślubu. Do pierw-

³⁴ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg (12.01.1877).

³⁵ Ibidem, Beantwortung der vom General-Vorstand des Bonifatius-Vereins gestellten Fragen in Betreff der Verhältnisse und Bedürfnisse in der Mission Rosenberg (=Saalfeld).

³⁶ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1874.

³⁷ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1875. Zob. także Pielgrzym 48 (1870), s. 382.

³⁸ Arch. Paderborn, Teczka: Rosenberg (12.01.1877).

³⁹ Ibidem, Ergebnister Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1877.

⁴⁰ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1878.

szej komunii św. przystąpiło 2 dzieci⁴¹. Od czasu erygowania suskiej stacji misyjnej (1 lipca 1870 r.) do końca 1871 r. ochrzczono już 12 dzieci oraz pochowano 14 zmarłych⁴². W 1872 r. uczęszczało na niedzielne nabożeństwa 20–30 dorosłych katolików. W ciągu roku do komunii św. przystąpiło 221 osób, a w okresie wielkanocnym – 125. Zgłoszono wówczas 7 chrztów, jeden ślub i 7 pogrzebów. Do pierwszej komunii św. przygotowano 4 dzieci, zaś wiarę katolicką przyjęło 2 konwertytów⁴³.

W 1873 r. udzielono 246 komunii św., a w okresie wielkanocnym – 170. Rok później ochrzczono 6 dzieci, w tym 4 z rodzin mieszanych wyznaniowo. Asystowano przy zawarciu jednego związku małżeńskiego (mieszanego wyznaniowo) oraz pochowano 4 zmarłych. Do komunii św. przystąpiło wówczas 263 katolików (zarówno z Susza, jak i Zalewa oraz żołnierze), a w okresie wielkanocnym – 159⁴⁴. W 1875 r. komunię św. przyjęło 259 osób, a w okresie wielkanocnym – 167⁴⁵. Latem i jesienią wspomnianego roku w każdą drugą niedzielę miesiąca głoszone kazania w języku polskim ze względu na polskojęzycznych robotników zatrudnionych przy budowie linii kolejowej. Do pierwszej komunii św. dopuszczono wówczas 7 dzieci, w tym 5 z rodzin mieszanych wyznaniowo mieszkających w Suszu i 2 z rodzin katolickich mieszkających na wsi. Ochrzczono w tym czasie 7 dzieci oraz zgłoszono zgon 2 katolików z Susza. Warto nadmienić, że w 1875 r. asystowano także przy pierwszym katolickim ślubie, gdzie dwoje narzeczonych wywodziło się z rodzin katolickich. Pochodzili oni zresztą ze Śląska⁴⁶. W 1876 r. do komunii św. przystąpiło 251 osób, a w okresie wielkanocnym – 174. Odnotowano w tym czasie 9 chrztów, 3 śluby i 7 pogrzebów. Do pierwszej komunii św. dopuszczono 4 dzieci. W niedzielnych nabożeństwach uczestniczyło, pomijając żołnierzy, ok. 25 osób, natomiast w czasie świąt – 40–50⁴⁷. Rok później udzielono chrztu 4 osobom oraz pochowano 3 zmarłych. Wiarę katolicką przyjęła jedna dorosła osoba, zaś do pierwszej komunii św. dopuszczono 8 dzieci. W ciągu roku liczba komunii św. wynosiła 258, zaś w okresie wielkanocnym – 174⁴⁸. W 1878 r. zgłoszono 10 chrztów, 2 śluby i 5 pogrzebów. Do komunii św. przystąpiły w ciągu roku 283 osoby, zaś w okresie wielkanocnym – 171. W tym czasie 2 dzieci dopuszczono do przyjęcia pierwszej komunii św., a 21 osób do bierzmowania⁴⁹.

⁴¹ Ibidem, (12.01.1877).

⁴² Ibidem, Beantwortung der vom General-Vorstand des Bonifatius-Vereins gestellten Fragen in Betreff der Verhältnisse und Bedürfnisse in der Mission Rosenberg (=Saalfeld).

⁴³ Ibidem, (4.01.1873).

⁴⁴ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1874.

⁴⁵ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1875.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem, (12.01.1877).

⁴⁸ Ibidem, Ergebnister Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1877.

⁴⁹ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1878.

6. Finanse

Kasa kościelna placówki duszpasterskiej w Suszu w 1872 r. była zasilana następującymi przychodami: z kapitału funduszy parafialnych – 3 talary 5 srebrnych groszy, z kolekty i innych ofiar pieniężnych – 15 talarów, z tzw. podzwonnego – 1 talar, z datków przeznaczonych na zakup świec – 26 srebrnych groszy, na paramenty liturgiczne i utensylia kościelne – 2 talary, za miejsca w kościele – 4 talary oraz z innych źródeł – 2 talary. W sumie do kasy kościelnej wpływało rocznie 28 talarów i 1 srebrny grosz. Przychody nie równoważyły jednak wydatków, które zgodnie z przyjętym planem budżetowym stanowiły 67 talarów i 17 srebrnych groszy. W ramach rocznego wynagrodzenia suski duszpasterz otrzymywał w tym czasie: 300 talarów ze Stowarzyszenia św. Bonifacego w Dorsten, 100 talarów z diecezjalnego komitetu powyższego stowarzyszenia w Pelplinie, 13 talarów 26 srebrnych groszy i 3 fenigi z kapitału fundacji mszalnych (za 12 mszy św.) oraz ok. 6 talarów i 20 srebrnych groszy z *iura stole*⁵⁰. Roczna pensja duszpasterza wynosiła zatem 420 talarów 16 srebrnych groszy i 3 fenigi. Warto wspomnieć, że nie posiadał on wówczas ziemi uprawnej. Na roczne uposażenie katolickiego nauczyciela składały się oprócz właściwego wynagrodzenia przychody za pełnienie funkcji organisty, zakrystiana oraz dzwonnika, a także rekompensata za mieszkanie oraz opał. Ze Stowarzyszenia św. Bonifacego w Dorsten otrzymywał on 100 talarów, z powyższego stowarzyszenia działającego w archidiecezji kolońskiej – 100 talarów, z miejscowej kasy kościelnej – 4 talary, z kapitału fundacji mszalnych – 1 talar 4 srebrne grosze i 6 fenigów, z innych funduszy – 1 talar oraz 15 srebrnych groszy. W sumie roczne wynagrodzenie nauczyciela opiewało na 206 talarów 19 srebrnych groszy i 6 fenigów⁵¹. Warto nadmienić, że tym czasie wartość funduszu budowlanego wzrosła z 1000 talarów do 2200 talarów⁵².

W 1874 r. na budowę kościoła wpłynęło 535 talarów. Wartość funduszu budowlanego wraz z odsetkami wynosiła 4000 talarów. Erygowano w tym czasie 3 nowe fundacje parafialne o wartości 420 talarów, dzięki czemu liczba fundacji wzrosła do 10, a mszy św. dotowanych z tego źródła do 39. Kapitał parafialny został powiększony do 1671 talarów ulokowanych w listach zastawnych. Na nabożeństwa oraz na potrzeby oratorium wydano wówczas 48 talarów, które pokryto ze składek zbieranych w ramach niedzielnych kolekt i innych ofiar (ponad 25 talarów), z parafialnych fundacji (ok. 7 talarów), z odsetek parafialnych funduszy zdeponowanych na rachunkach bankowych oraz *iura stole* (3 talary), a także

⁵⁰ Od 1.07.1870 r. do 24.10.1872 r. uzyskano z *iura stole* 16 talarów. Zob. *ibidem*, (24.10.1872).

⁵¹ *Ibidem*, (24.10.1872).

⁵² *Ibidem*, (4.01.1873).

z donacji dobroczyńców (13 talarów). Z tytułu opodatkowania oraz opłat związanych z ubezpieczeniem domu parafialnego od pożaru otrzymano z kasy biskupiej w Pelplinie ok. 20 talarów. Na prace przy domu parafialnym (drenaż budynku) wydano 50 talarów. Miały one pochodzić ze wspomnianej kasy biskupiej, jednak z uwagi na brak funduszy ciężarem wydatków obarczono miejscową kasę kościelną, w której – pomijając fundusz budowlany – nie zgromadzono do tego czasu żadnej gotówki. Na powyższy cel została przeprowadzona w sierpniu kolekta w diecezji wrocławskiej, jednak do stycznia 1875 r. nie przekazano jej jeszcze do Susza. W tym czasie udało się też zniwelować zadłużenie omawianej placówki duszpasterskiej⁵³.

W 1875 r. na fundusz budowlany wpłynęło 1935 marek, wśród których 1700 pochodziło ze wspomnianej składki w diecezji wrocławskiej. W sumie wartość tego funduszu opiewała na 13 761 marek i 27 fenigów, jednak z powodu odmowy udzielenia praw parafialnych zgromadzoną kwotę przekazano do kasy biskupiej w celu założenia lokaty finansowej. W tym okresie erygowano dwie fundacje mszalne o łącznej wartości 2250 marek, dzięki czemu liczba omawianych fundacji wzrosła do 12, a ich kapitał ulokowany w listach zastawnych – do 7689 marek. Należy nadmienić, że w ramach posiadanych fundacji odprawiano 68 mszy św.⁵⁴

W 1876 r., pomimo braku ofiar na rzecz funduszu budowlanego, jego wartość wzrosła do 13 800 marek. Fundusz ten zasilano bowiem odsetkami od kapitału, które wynosiły ok. 560 marek rocznie. Część przychodów z tego źródła przeznaczano na utrzymanie suskiego duszpasterza. Liczba fundacji mszalnych w porównaniu z minionym rokiem nie uległa zmianie. Należy dodać, że odsetki od kapitału fundacji mszalnych stanowiły 310 marek i 30 fenigów, z których 42 marki i 30 fenigów przekazywano na rzecz kasy kościelnej, 246 marek i 16 fenigów – duszpasterzowi, a 21 marek i 84 fenigi – organiście i służbie kościelnej⁵⁵. W ramach pensji suski duszpasterz pobierał ze Stowarzyszenia św. Bonifacego w Dorsten 900 marek rocznie. Powyższe stowarzyszenie zobowiązało się dotować wynagrodzenie księdza w Suszu do 1879 r., jednak już od 1875 r. borykało się z trudnościami finansowymi. Poza tym wspomnianego kuratusa wspomagał również komitet diecezjalny Stowarzyszenia świętych Bonifacego i Wojciecha w Pelplinie, przekazując rocznie 300 marek. Wraz z parafialnymi przychodami wynagrodzenie suskiego księdza wynosiło rocznie ok. 2041 marek, natomiast katolickiego nauczyciela – ponad 900 marek. Dzięki datkom zbieranym na tacę, ofiarom finansowym, dochodom z rachunków bankowych, a także z *iura stole* otrzymywano ok. 100 marek, które przeznaczano na cele kultu. Od początku

⁵³ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1874.

⁵⁴ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1875.

⁵⁵ Ibidem, (12.01.1877).

funkcjonowania stacji misyjnej w Suszu do stycznia 1877 r. wydano ok. 1700 marek na większe prace remontowe, dzwonnice oraz osuszanie budynku⁵⁶.

W 1878 r. donacja finansowa otrzymywana z Dorsten na rzecz uposażenia suskiego kuratusa uległa zmniejszeniu do 510 marek. Warto zauważyć, że nie wypłacono z tego źródła zapomogi na rzecz miejscowego nauczyciela. Otrzymał on 75 marek z fundacji Seppelera (Seppeler'schen Stiftung). Stowarzyszenie św. Bonifacego w archidiecezji kolońskiej zobowiązało się dotować jego pensję po 300 marek przez 3 lata. Niedzielną kolektą jako główne źródło pokrycia kosztów związanych z kultem religijnym stanowiła 70 marek, czyli o 20 marek mniej niż rok wcześniej. Poza tym zakupiono wówczas listy zastawne o wartości 600 marek na 4,5%, dzięki czemu zamierzano erygować w następnym roku nową fundację⁵⁷.

* * *

Geneza i powstanie placówki duszpasterskiej w Suszu wiążą się z troską pasterzy Kościoła katolickiego o powierzoną im ludność, która osiedlała się na obszarach diaspory zdominowanej przez ewangelików. Początkowe lata działalności opisywanej wspólnoty katolickiej odzwierciedlały sporo problemów dotyczących kwestii duszpasterskich, edukacyjnych, gospodarczych i finansowych, które dotyczyły wielu stacji misyjnych zakładanych wówczas w państwie pruskim. Ich dynamikę oraz rozwój wspierały jednak liczne organizacje katolickie, w tym Stowarzyszenie św. Bonifacego, które inicjowało i monitorowało pomoc finansową o zasięgu ponaddiecezjalnym.

THE ORIGINS AND CREATION OF THE CATHOLIC PASTORAL INSTITUTION IN SUSZ

(SUMMARY)

In 1831, a garrison was created in Susz. Considering this, since 1832, the rector of Dzierzgoń celebrated Masses twice a year in the Evangelical church in Susz. Since 1856, Masses were celebrated in this place four times a year. Monthly clerical services in Susz were initiated on 15th May 1861. A few years later, in 1867, a building was bought for 1,500 thalers, where an apartment for the local priest was located, as well as a temporary classroom and a chapel. The costs of the acquisition of the property were covered by the diocesan committee of the Boniface and Adalbert Association in Pelplin. The first priest of Susz, Franz Albert Loeper, was appointed on 20th June 1870, thanks to a declaration of the St. Boniface Association in Dorsten, which pledged to assign

⁵⁶ Ibidem.

⁵⁷ Ibidem, Jahresbericht des Curatus Loeper über die Mission Rosenberg pro 1878.

300 thalers a year for a period of 10 years for the priest's remuneration. At that time, about 230 Catholics (including 40 soldiers) lived in the discussed area. A private Catholic school in the described place was founded on 13th of April 1871. At first, 15 children were educated there. In 1872, Catholics living in Zalewo were placed under the care of F. Loeper. During the first few years of activity, the pastoral institution of Susz was denied the rights of a parish by the state authorities. As a result, the plans to build a local temple were temporarily abandoned.

ENTSTEHUNGS- UND GRÜNDUNGSGESCHICHTE DER KATHOLISCHEN SEELSORGESTELLE IN SUSZ/ROSENBERG

(ZUSAMMENFASSUNG)

Nachdem die Stadt Susz/Rosenberg im Jahre 1813 Garnisonsstadt geworden war, hielt der Probst aus Dzierzgoń/Christburg zweimal im Jahr in der evangelischen Kirche in Susz/Rosenberg einen katholischen Gottesdienst ab. Von 1856 an wurden bereits viermal im Jahr Heilige Messen in der Stadt gefeiert. Mit dem 15. Mai 1861 begann ein monatlicher Seelsorgedienst in Susz/Rosenberg. Einige Jahre später, nämlich im Jahre 1867, wurde für 1500 Taler ein Gebäude erworben, in dem man eine Wohnung für den örtlichen Pfarrer einrichtete. Außerdem befanden sich dort eine Kapelle sowie vorübergehend ein Unterrichtsraum. Die Kosten für die Anschaffung der Immobilie wurden vom Diözesankomitee des Bonifatius-Adalbertusvereins in Pelpin übernommen. Dank einer Erklärung von Seiten des Bonifatiusvereins in Dorsten konnte am 20. Juni 1870 in Susz/Rosenberg der erste Seelsorger, Pfr. Franz Albert Loeper, eingeführt werden. Der Bonifatiusverein in Dorsten verpflichtete sich, für die Vergütung des Geistlichen 10 Jahre lang jährlich 300 Taler anzuweisen. In dieser Zeit wohnten im Einzugsbereich der beschriebenen Einrichtung etwa 230 Katholiken (davon 40 Soldaten). Am 13. April 1871 errichtete man in Susz/Rosenberg eine katholische Privatschule, in der anfänglich 15 Kinder unterrichtet wurden. Pfr. F. Loeper übernahm im Jahre 1872 auch die geistliche Betreuung der katholischen Einwohner von Zalewo/Saalfeld. In den ersten Jahren verweigerten die staatlichen Behörden der Seelsorgestelle in Susz/Rosenberg die Anerkennung als Kirchengemeinde, was dazu führte, dass zunächst auf den Bau eines eigenen Gotteshauses verzichtet wurde.